

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ»**

Виконала:

студентка О11-М18z групи
спеціальності

016 Спеціальна освіта

Ольшевська Ольга

Ярославівна

Керівник:

Дідик Н. М., кандидат

психологічних наук,

доцент кафедри корекційної

педагогіки та інклюзивної

освіти

Рецензент:

Чеканська О.А., кандидат

психологічних наук,

доцент кафедри загальної та

практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	9
1.1 Особливості гендерної поведінки молодших школярів з порушеннями психофізичного розвитку.....	9
1.2 Значення гендерного виховання для формування гендерної поведінки у молодших школярів з особливими освітніми потребами.....	26
1.3 Технологічний інструментарій формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами.....	39
Висновки до розділу 1.....	53
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	55
2.1 Дослідження гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами.....	55
2.2 Експериментальне формування гендерної поведінки у молодших школярів з особливими освітніми потребами на уроках музики.....	65
2.3 Методичні рекомендації щодо формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами на уроках музики....	70
Висновки до розділу 2.....	91
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	107

Список умовних скорочень:

ООП – особливі освітні потреби

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні гендерна проблематика стала невід'ємною частиною психолого-педагогічних досліджень. Освітні заклади прийняли обов'язок щодо реалізації гендерної стратегії в освітні установи згідно з Концепцією Державної програми гендерної рівності від 2005 року. На основі цієї концепції відбуваються вагомі зміни, створюються певні умови для ефективного впровадження у заклади освіти гендерних знань. Глибинний сенс таких знань полягає передусім у розробці програм з гендерного виховання молоді, які мають відповідати гендерній політиці держави.

Актуальність дослідження гендерної поведінки учнів полягає у наявності суттєвих недоліків у сфері статевого виховання на сучасному етапі, а саме: практична відсутність належного та обґрунтованого педагогічного впливу зі статевого виховання як у сім'ї, так і в школі; фемінізація педагогічного колективу школи, що призводить до зміни вимог до моделей поведінки вихованців: безпорадність молоді (невміння побудувати адекватні відносини з представниками протилежної статі у спілкуванні); наявність сумнівних статевого еталонів поведінки; статева необізнаність та розбещеність сучасної молоді; надзвичайно низька підготовленість молоді до сімейного життя; несприятлива соціальна ситуація у суспільстві (дестабілізація інституту сім'ї, несприятлива демографічна політика держави, збільшення розриву між статевим і соціальним дозріванням молоді тощо).

Найбільш сензитивним періодом для формування гендерної поведінки є молодший шкільний вік. Саме в цей період розвитку в житті дитини відбувається перебудова системи її взаємин з дійсністю і людьми. У дітей спостерігається потреба виконувати культурні норми суспільства, в числі яких особливе місце займають гендерні. Дитині 6–10-ти років важливо зрозуміти організацію взаємовідносин між людьми різної статі, тому особливо актуальним є питання формування гендерної культури підростаючого покоління у сучасному закладі освіти.

Актуальність формування гендерної поведінки молодших школярів зумовлена низкою суперечностей між: сучасними потребами суспільства в рівноправній гендерній культурі особистості і станом освітнього процесу процесу, зорієнтованого на статево-рольові стереотипи взаємин статей; потенційними можливостями освітнього середовища щодо формування гендерної культури учнів початкової школи та консерватизмом змісту, традиційних методів і форм навчально-виховної роботи; необхідністю здійснювати формування гендерної культури в початковій школі і недостатньою готовністю педагогічних працівників закладів освіти до його реалізації.

В умовах модернізації закладу загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами проблема гендерного виховання молодших школярів набуває особливої актуальності. Гендерне виховання має важливе значення для дітей з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку, оскільки у процесі гендерного виховання закладаються навички взаємин дитини з дорослими, з однолітками своєї та протилежної статі, що потім визначатиме їх соціальну адаптацію.

Для успішної соціалізації учні з особливими освітніми потребами потребують формування гендерної ідентифікації та, відповідно, гендерної поведінки. Деякі учні з ООП створюють після завершення навчання власні сім'ї. Часто їх батьки не є зразком поведінки у сім'ї, їм не вистачає уявлень про відносини між особами різної статі. Тому формування гендерної поведінки для них є досить важливим.

Для вирішення завдань гендерної просвіти значну увагу потрібно приділяти і розкриттю морального, духовного потенціалу учнів, їх естетичного виховання. Відчуття прекрасного у закладі загальної середньої освіти виховують уроки музики. Музичне мистецтво має невичерпний потенціал впливу на внутрішній світ дитини, воно є своєрідним засобом спілкування, сприяє самопізнанню і самовираженню особистості,

формуванню її світогляду. Для дітей з особливими освітніми потребами музика є ще засобом психокорекційного впливу.

Аналіз сучасної науково-методичної літератури дозволяє зробити висновок, що використання засобів мистецтва суттєво підвищує ефективність корекційно-педагогічної роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку (Л. В. Беземчук [4], Ю. В. Бекетова [5], Л. В. Гайдай [14], Ю. А. Картава [34], С.П. Миронова [62], М. М. Плескач [73], А. Поліхроніді [75], Р. А. Призванська [76], А. О. Чирва [4] та ін.).

Музика – це один із засобів формування гендерної поведінки дітей з особливими освітніми потребами. На уроках музики робота з гендерного виховання простежується в різних видах музичної діяльності.

Понятійно-категоріальний апарат гендерного виховання подано в наукових працях С. Т. Вихор [9-10], Т. В. Говорун [21], О. М. Кікінежді [22], В. Кравець [46], І. Ю. Лебідь [16], А. Б. Мудрик [65], О. Цокур [90], Л. Штильової [94] та ін.

Проблему гендерного виховання школярів з особливими освітніми потребами вивчали: В. А. Гладуш [48], М. О. Дубовик [27], А. О. Криворотько [48], В. Е. Левицький [53], М. В. Мельниченко [61], Н. В. Павлюк [72] та ін.

Часто дослідження стосуються розвитку статево-рольової поведінки у старшокласників. Разом з тим, питання формування гендерної поведінки молодших школярів з психофізичними порушеннями вивчена недостатньо. Залишається не до кінця розкритою проблема використання уроків музики як засобу формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Зважаючи на актуальність проблеми та її недостатнє вивчення, нами обрана відповідна **тема дослідження** «Формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами».

Метою дослідження є науково обґрунтувати та емпірично дослідити особливості формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Відповідно до мети виділено такі **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами.
2. Експериментально вивчити гендерну поведінку в молодших школярів з особливими освітніми потребами.
3. Описати особливості формування гендерної поведінки у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Об'єкт дослідження – гендерна поведінка молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування гендерної поведінки у молодших школярів з особливими освітніми потребами на уроках музики.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використали такі методи: *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація теоретичних даних з проблеми формування гендерної поведінки у молодших школярів з особливими освітніми потребами; *емпіричні*: анкетування батьків та педагогів, спостереження, методика «Намалюй себе та опиши», методика «Закінчи речення», бесіда з дітьми.

Експериментальна база дослідження. Солобковецький навчально-реабілітаційний центр Хмельницької обласної ради.

Практичне значення роботи. Матеріали експериментального дослідження можуть бути використані корекційними педагогами, учителями музики для проведення уроків, виховних заходів щодо формування гендерної поведінки учнів з особливими освітніми потребами.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено у таких науково-практичних конференціях:

1. III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (17 листопада 2018 р., м. Кам'янець-Подільський).

2. IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (15 лютого 2019 року, м. Кам'янець-Подільський).

3. Науково-практична конференція «Universum View 15. Pedagogical sciences» (17 лютого 2019 року, м. Дніпро)

4. Наукова конференція студентів і магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2018 році (24-25 квітня 2019 р., м. Кам'янець-Подільський).

5. V Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (19 листопада 2019 р., м. Кам'янець-Подільський).

6. XII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (23 квітня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський).

7. Наукова конференція студентів і магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2019 році (28-29 квітня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський).

Опубліковано 2 статті з проблеми дослідження:

1. Ольшевська О. Я. Формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами на уроках музики. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології* / за ред. Н. С. Гаврилової. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2019. Вип. 12. С. 210–215.

2. Ольшевська О. Я. Особливості гендерного підходу в освіті як педагогічна проблема. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Universum View 15. Pedagogical sciences»*. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. С. 10–17.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 98 найменувань, 4 додатків. Основний зміст роботи складає 96 сторінок.

ВИСНОВКИ

На основі результатів теоретико-емпіричного вивчення особливостей формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами можна зробити такі висновки:

1. Гендерна поведінка – це поведінка, властива представнику певної статі при виконанні ним різних соціальних ролей. Рівень розвитку гендерної ідентичності залежить від рівня розумового розвитку дитини та визначає особливості гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами.

У дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового розвитку присутній низький рівень розвитку образу «Я-хлопчик» або «Я-дівчинка», що характеризується нестійкістю статевого образу, його зворотністю, тобто дитина допускає можливість перетворення в хлопчика чи дівчинку; наявністю емоційно нестабільного ставлення до себе, оцінка себе як не дуже хорошого або ж посилення на негативне оцінювання власних якостей з боку дорослих; відсутністю уявлень про свої майбутні статево-рольові функції в суспільстві та сім'ї; невизначеністю уявлення про особливості поведінки хлопчиків і дівчаток в середовищі однолітків та родині.

2. Для формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами важливим є гендерний підхід в освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що надає дитині велику свободу вибору, можливості для самореалізації, допомагає бути досить гнучкою, уміти використовувати різні можливості поведінки, відчувати власну культурну та соціальну значущість для досягнення гендерної рівності. Гендерний підхід в освіті реалізується через гендерне виховання.

Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку – це цілеспрямований процес впливу на свідомість, поведінку, почуття вихованців для формування рівноправних цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, протистояння гендерним стереотипам, розвитку здібностей до самореалізації, оволодіння навичками партнерства та взаємозамінності.

Завданнями гендерного виховання дітей з особливими освітніми потребами є: повідомлення відомостей про психологічні та фізіологічні особливості розвитку чоловіка та жінки; виховання відповідального ставлення до свого здоров'я; підготовка до сімейного життя, виховання бажання створити міцну сім'ю; виховання почуття поваги до людей безвідносно до їх статі; профілактика виникнення шкідливих звичок, психічних та соматичних порушень, пов'язаних зі статевою диференціацією.

Складовими компонентами гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами є: когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий. Показниками гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами є: знання про гендерні взірці поведінки; наявність умінь і навичок паритетної взаємодії статей; уміння діяти в ситуаціях вибору з відходом від гендерних стереотипів; знання про гендерні ролі дорослих; прагнення до саморозвитку, самовдосконалення.

3. Формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами у навчально-виховній діяльності передбачає гармонізацію гендерних стосунків між дівчатами і хлопцями, які є рівноправними в можливостях самореалізації, самовираження, незважаючи на різні фізіологічні, психологічні та індивідуальні особливості.

Педагогічними умовами процесу формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами є: професійна гендерна компетентність педагогів, орієнтації батьків на виховання дитини відповідно до статі; диференціація змісту, засобів, форм, методів і прийомів корекційно-виховної роботи; інтеграція цінностей культури і традицій гендерного виховання у процесі корекційного навчання; забезпечення гендерно-сензитивного середовища; педагогічна підтримка гендерної індивідуальності дітей; організація гендерної просвіти молодших школярів.

Ефективними методами формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами є: розповідь, пояснення, бесіди, читання та аналіз творів художньої літератури, перегляд та обговорення відео-

та кіно- матеріалів, власний приклад; ефективними формами роботи є виховні заходи, гурткова та клубна робота, десятихвилинки соціально-побутового орієнтування, різні види ігор, вирішення ігрових міні-ситуацій.

4. За результатами експериментального дослідження більше половина молодших школярів з особливими освітніми потребами характеризується низьким рівнем вираженості показників гендерної поведінки: недостатньою статевою ідентифікацією, ставленням до себе та до інших негативно, диференціацією гендерних ролей суто за статевою ознакою, недотриманням принципу рівноправності статей, опорою на гендерні еталони, їх поведінка характеризується стереотипністю гендерних проявів, невмінням взаємодіяти рівноправно та поступливо.

Менше половини молодших школярів з особливими освітніми потребами мають середній рівень вираженості показників гендерної поведінки: уявлення про рівність статей при виконанні гендерних ролей у них ще остаточно не сформоване; вони мають позитивне самосприйняття, проте інтерес до ровесників протилежної статі виявляється ситуативно; поведінка учнів частково відповідає принципам гендерної рівності.

Високий рівень вираженості показників гендерної поведінки у молодших школярів з особливими освітніми потребами відсутній.

5. Одним із засобів формування гендерної поведінки у молодших школярів з особливими освітніми потребами є уроки музики. Поліфункціональними засобами формування гендерної поведінки молодших школярів з ООП на уроках музики є такі засоби: пісні (в тому числі колискові), музичні ігри, танець, ритмічно-танцювальна та музично-ігрова діяльність.

Учитель музики виконує такі завдання щодо формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами: виховувати у дітей позитивне ставлення до себе як представника конкретної статі; поглиблювати знання про розподіл усіх людей на чоловіків і жінок, про зміст поняття «хлопчик», «дівчинка», сприяти статевої ідентифікації; підтримувати фізичне і психологічне здоров'я дітей; виховувати стійкий інтерес і позитивне

ставлення до рідних, близьких, значимих для дитини людей, бажання бути приємними партнерами у спілкуванні з ними; створювати умови для набуття досвіду відносин з навколишнім світом у цілому і світом людей зокрема; збагачувати знання про свою сім'ю, рід, сімейні реліквії, традиції; ознайомити з розмаїттям соціальних ролей, їх особливостями, виховувати позитивне ставлення до різних соціальних ролей та розуміння необхідності їх існування; закладати основи виконання відповідних своїй статі соціальних ролей.

6. Для успішного вирішення проблеми формування гендерної поведінки молодших школярів з особливими освітніми потребами, учитель музики повинен дотримуватись таких рекомендацій: ознайомитись зі спеціальними літературними джерелами з проблеми гендерного виховання хлопчиків та дівчаток; створювати в освітньому закладі спеціальне розвивальне середовище з урахуванням інтересів хлопчиків та дівчаток з ООП; привертати увагу батьків до співпраці з проблеми формування гендерної поведінки їх дітей з ООП; диференціювати освітній процес відповідно до гендерного підходу; формувати гендерну ідентичність молодших школярів з ООП шляхом застосування відповідних форм і методів роботи на уроках музики; розвивати уявлення молодших школярів з ООП про соціальну роль чоловіка та жінки, особливості взаємин між хлопчиками і дівчатками; проводити ігрову діяльність для хлопчиків та дівчаток з ООП для формування їх гендерної поведінки; розробити конспекти музичних занять, розваг, інсценувань на тематику гендерного виховання молодших школярів.

7. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективами подальших досліджень є питання розробки діагностичних методик стосовно дослідження гендерної вихованості дітей з особливими освітніми потребами різних вікових груп; розробка заходів щодо попередження формування неадекватних, антисоціальних моделей гендерної поведінки школярів з особливими освітніми потребами; апробація програми розвитку гендерної компетентності учителів музики та усього педагогічного колективу, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. П. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
2. Аніщенко О. В. Гендерні дослідження в педагогічній науці і практиці : навч. посібник. Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України / за ред. Г. М. Лактіонової, Н.І.Яковець. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2008. 161 с.
3. Аристова Л. С. Формування естетичного ставлення до музичного мистецтва у дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. Том 1. Серія «Педагогічні науки». Випуск 37. 2012. С. 13–15.
4. Беземчук Л. В., Чирва А. О. Підготовка майбутнього вчителя музики до конструювання уроків в умовах інклюзії. *Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання* : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського / уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград : Ексклюзивсистем, 2015. С. 39–42.
5. Бекетова Ю. В. Особливості впливу музики на дітей з особливими потребами. URL : www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/.../09byvcsn.pdf.
6. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб: Питер, 2005. 431 с.
7. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціальнопедагогічний феномен. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 10–14.
8. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты : иллюстрированное руководство. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. 160 с.
9. Вихор С. Т. Гендерне виховання : паралелі крізь століття. *Наука і сучасність* : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2003. Т. ХІ. С. 82–90.

10. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : *дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07*. Тернопіль, 2006. 264 с.
11. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник / за ред. О.В. Скрипченка, Л. В. Долинської, З. В. Огороднійчк. Київ : Каравела, 2012. 400 с.
12. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
13. Вовк Л. М. Педагогічні умови формування гендерної культури молодших школярів у навчально-виховній діяльності початкової школи : *дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07*. Дрогобич, 2017. 219 с.
14. Гайдай Л. В. Використання засобів музичного мистецтва в умовах інклюзивної освіти. *Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання* : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського / уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград : Ексклюзивсистем, 2015. С. 79–82.
15. Гариен М. Мальчики и девочки учатся по-разному! Руководство для педагогов и родителей. Москва : ООО «Издательство Астрель»; ООО «Издательство АСТ», 2004. 301 с.
16. Гендерна педагогіка : навчально-методичний посібник / за ред. І. Ю. Лебідь. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. 130 с.
17. Гендерна психологія : навч. посіб. / за ред. О. В. Щотка. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 358 с.
18. Гендерні стандарти сучасної освіти : збірка рекомендацій / за ред.. М. Кікінеджи, В. С. Власова, Л. Б. Магдюк, Т. В. Ладиченко. Київ : Дорадо-друк, 2010. 328 с.
19. Говорун Т. В. Соціалізація статі як психологічна проблема. *Педагогіка і психологія*. 2001. № 2. С. 5–13.
20. Говорун Т. В., Кікінежди О. М. Гендерна ідеологія у навчально-виховному процесі. *Освіта і управління*. 2003. № 4. С. 56–68.

21. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : навч. посібник. Київ : Академія, 2004. 308 с.
22. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Конструювання гендеру в когнітивній парадигмі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2010. Вип. 14. С. 55–65.
23. Головащенко І. О. Гендерний підхід в системі освіти узгодження досвіду з міжнародними стандартами. URL : <http://conf.vntu.edu.ua/humed./2006/txt/06giozms.pdf>.
24. Градусова Л. В. Гендерная педагогика : учебн. пособ. Москва : Наука, 2011. 176 с.
25. Губіна С. Л. Основи формування гендерної культури школярів. Харків, 2008. 236 с.
26. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 331 с.
27. Дубовик М. О. Стратегії статевого виховання підлітків та юнаків з розладами аутистичного спектра. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2019. Вип. 3. URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-13/dubovik-mo---strategii-statevogo-vihovannja-pidlitkiv-ta-junakiv.html>
28. Ічанська О.М. Сучасні аспекти гендерної проблематики. *Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві* : матеріали Всеукр. науково-практичної конференції. Київ : ПЦ «Фоліант», 2004. С. 10.
29. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
30. Ерофеева Н. В классе мальчики и девочки... Как их учить? *Народное образование*. 2001. №2. С. 169–171.
31. Єремєєва В. Хлопчики і дівчатка : два різних світи. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 112 с.

32. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. 112 с.
33. Каменская Е. Н. Гендерный подход в педагогике : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Ростов н/Д, 2006. 62 с.
34. Картава Ю. А. Проблеми практики організації музичного виховання дошкільників зі зниженим зором. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць: вип. 7, у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2016. Т. 2. С. 120–131.
35. Кириленко С. В. Деякі аспекти статевого виховання дітей. *Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини*. Київ : ІЗМН, 1996. С. 7–18.
36. Кікінеджі О. М., Власов В. С., Магдюк Л. Б., Ладиченко Т. В. Гендерні стандарти сучасної освіти : збірка рекомендацій. Ч. 1. Київ : Дорагодрук, 2010. 328 с.
37. Кікінеджі О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді : науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 160 с.
38. Кобелянська Л. С. Гендерна освіта в Україні : реалії та перспективи. *Проблеми освіти*. Київ : Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. Вип. 36. С. 3–8.
39. Кобылецкая В., Ячевский А. О мальчиках и девочках. Москва : Профиздат, 1991. 128 с.
40. Козловская Г. В. Раздельное обучение : за и против. *Воспитание школьников*. 2002. № 3. С. 61–66.
41. Колесов Д. В. Беседы о половом воспитании. М.: Педагогика, 1986. 160 с.
42. Комарова Т. С. Школа эстетического воспитания. Москва : Издательский Дом «Зимородок», 2006. 418 с.

43. Кон И. С. Психология половых различий. *Психология индивидуальных различий* / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер. Москва : ЧеРо, 2000. С. 154–160.
44. Кононко О. Статева самосвідомість як складова морального розвитку дошкільника. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ : Пед. думка, 2000. С. 234–238.
45. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; за ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Рад. шк., 1989. – 609 с.
46. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2003. 406 с.
47. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків : закономірності та гендерні особливості : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2008. 476 с.
48. Криворотько А. О., Гладуш В. А. Сексуальне здоров'я дітей з порушеннями психофізичного розвитку як психолого-педагогічний феномен. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2016. №2 (6). URL : <http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/82>
49. Кротенко В. М. Гендерність і дипсихізм у сучасному вихованні. Відкритий урок : розробки, технології, досвід. Київ : Пляда, 2003. №13–15. С. 50–51.
50. Куинджи Н. Н. Гигиеническая целесообразность отдельного обучения детей с элементами гендерного воспитания. *Школа здоровья*. 2009. № 1. С. 51–56.
51. Кулікова Л. Ф. Статеве виховання дітей і підлітків. Київ : Здоров'я, 1988. 40 с.
52. Лебединська І. Гендерна освіта : до постановки проблеми. *Завуч*. 2000. №33 (75). С. 2.
53. Левицький В. Е. До питання про методику статевого виховання учнів молодших класів з порушеним інтелектом. *Актуальні питання*

корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2011. № 2. URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-n2-2011/levickij-ve-do-pitannja-pro-metodiku-statevogo-vihovannja.html>.

54. Левицький В. Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід) : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський 2007. 108 с.

55. Луценко О. А. Гендерна абетка для педагогів (методичні рекомендації для вчителів щодо реалізації гендерної складової в навчально-виховному процесі початкової школи). Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 52 с.

56. Ляшко М. П. Сприйняття музики як засіб розвитку музичальності дітей молодшого шкільного віку. *Zbior artykułow naukowych z Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii*. Warszawa, 2017. S. 6–14.

57. Малашевська І. А. Теорія і практика навчання музики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з використанням музикотерапії : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 456 с.

58. Малкович М. Психологічні особливості батьківської та материнської ідентичності. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2010. Том XII, частина 7. С. 290–301.

59. Мандрик Л. М. Проблема виховання гендерної культури в загальноосвітніх навчальних закладах. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2009. Випуск 166. С. 97–101.

60. Мезеря І. В. Актуальні проблеми статевого виховання. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації – вихователів дошкільних навчальних закладів. Луганськ : Знання, 2003. 28 с.

61. Мельниченко М. В. Адаптивні технології формування статево-рольової поведінки у дітей з порушеннями розумового розвитку в сучасному соціокультурному середовищі. *Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу* : навчально-методичний посібник / за ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. Київ : ІСП НАПН України, 2016. С. 103–108.

62. Миронова С. П. Використання у корекційній роботі з розумово відсталими дітьми нетрадиційних методів лікувальної педагогіки і психотерапевтичних технологій. *Актуальні питання корекційної освіти. (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2015. Вип. 5 (1). С. 218–228.

63. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.

64. Михаськова М. А. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук* : 13.00.02 – теорія і методика навчання музики і музичного виховання. Київ , 2007. 22 с.

65. Мудрик А. Б. Гендерна компетентність особистості : теорія, діагностика, розвиток : посібник. Луцьк, 2014. 204 с.

66. Мухина В. С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : учебник для студ. вузов. Москва : Академия, 2002. 453 с.

67. Національна доктрина розвитку освіти: затв. Указом Президента України від 17 квітн. 2002 р. №347. Освіта України. 2002. №№ 33. С. 4–6.

68. Ничкало Н. Педагогічна естетика і етика в діяльності НАПН України: сьогодення і погляд у майбутнє. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 3. С. 7–19.

69. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / за ред. В.П. Агеєва, В.В. Близнюк, О. Головащенко та ін. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
70. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.
71. Павлущенко Н. М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Тернопіль, 2011. 23 с.
72. Павлюк Н. В. Статеве виховання старшокласників із розумовими вадами як складова частина здорового способу життя. *Наук. вісник Волинського нац. університету ім. Л. Українки*. 2010. URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Nvnu/ped/2010_13/R2/Pavlyuk.pdf.
73. Плєскач М. М. Використання методів арттерапії та артпедагогіки в рамках психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання. URL : roippo.org.ua/.../pleskachm.m.vykorystannyametodivartt.
74. Поваляева М. А. Коррекционная педагогика. Взаимодействие специалистов. Коллективная монография. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. 352 с.
75. Поліхроніди Аглая. Специфіка професійної діяльності вчителя музики в умовах інклюзивної освіти. *Молодь і ринок*. 2016. №8 (139). С. 111–114.
76. Призванська Р. А. Теоретичні та практичні аспекти музикотерапевтичної роботи з дітьми із аутизмом. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2017. Вип. 9. URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/prizvanska-ra-teoretichni-ta-praktichni-aspekti-muzikoterapevtichnoi-roboti.html>
77. Савченко М. С. Гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Умань, 2013. 20 с.

78. Савченко М. С. Модель гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2014. №11 (118). С. 26–31.
79. Словарь психолога-практика / за ред. С. Ю. Головина. Минск : Харвест. 2001. 976 с.
80. Слюсаренко Н. В. Гендерний підхід до організації навчально-виховного процесу сучасної школи : навч.-метод. посіб. Херсон : РПО, 2010. 158 с.
81. Сорочинська В. Є. Гендерні відмінності й соціальна ідентичність. *Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві* : матеріали Всеукр. науково-практичної конференції. Київ : ПЦ «Фоліант», 2004. С. 16–21.
82. Степанова Т. М. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Монографія. Київ .: Видавничий дім «Слово», 2012. 256 с.
83. Столярчук Л. И. Полоролевая социализация школьников : теория и практика воспитания : монография. Волгоград : Перемена, 1999. 275 с.
84. Столярчук Л. И. Проблемы и перспективы гендерных педагогических исследований. *Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы* : сб. науч. ст. по итогам Междунар. науч.-практ. конф. Волгоград : Перемена, 2009. С. 22–28.
85. Товкун Л. П. Статеве виховання як фактор впливу на репродуктивне здоров'я. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. №2. С. 128–137.
86. Терещенко О. П. Пізнання дитиною добра засобами мистецтва: формування базових моральних цінностей у молодших дошкільників засобами мистецтва : навч.-метод. посіб. Київ : Наш час ; Харків : Ранок, 2010. 79 с.
87. Хазеева И. Н. Современный учитель в условиях инклюзивной школы. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2016. №2. URL : <http://publikacia.net/archive/2016/7/2>.
88. Хрипкова А., Колесов Д. Девочка – подросток – девушка : пособие для учителей. Москва : Просвещение, 1981. 128 с.

89. Хрипкова А., Колесов Д. Мальчик – подросток – юноша : пособие для учителей. Москва : Просвещение, 1981. 206 с.
90. Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи. *Директор школи. Україна*. 2006. №6. С. 6.
91. Шевченко А. М. Гендерне виховання молодших школярів в умовах сучасної загальноосвітньої школи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. Вип. 2. С. 195–203.
92. Шевченко А. М. Педагогічні аспекти проблеми гендерного виховання молодших школярів. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2011. Вип. 6. С. 190–197.
93. Шевченко А. М. Педагогічні основи гендерного виховання молодших школярів. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2013. Вип. 1. С. 249–258.
94. Штилева Л. В. Педагогіка і гендер: розвиток гендерних підходів в освіті. URL : <http://www.ivanovo.ac.ru/win1251/jornal/jornal3/shtil.htm>.
95. Шишова И.А. Формирование эмоционального интеллекта студентов в процессе подготовки к работе с детьми, имеющими ограниченные возможности обучения и воспитания. *Continiti between the primary general and main general education: contents, management, monitoring : materials of the international scientific conference*. Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». 2014. С. 215–221.
96. Шкіряк-Нижник З. А., Непочатова Е. І. Дівчинка – дівчина – жінка – мати. Київ : Знання, 1989. 48 с.
97. Юдашина Н. И. П. П. Блонский о сексуальном развитии. *Педагогика*. 2001. № 8. С. 67–72.
98. Якименко Л. Ю. Дівчатка і хлопчики в колективі : вплив дитячого колективу на формування статево-рольової поведінки молодшого дошкільника : навч. метод. посібник. Київ : Наш час; Харків : Ранок, 2010. 95 с.